

GYŰJTŐ: KISS JÓZSEF

GYŰJTÉS IDEJE: 1960.

TART.: SZOKÁSOK (NÉPI GYŰJTÉS)

31 lap, 6 rajz

FÖLDRAJZI MUTATÓ: KISBÁJOM

SAK MUTATÓ: XIX. B.

PAPÍRPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

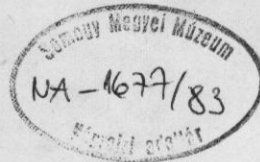
LELTÁRKÖNYV

ÁTVEVETVE ~~12 EG~~ NA - 64/85 - ON TETELEN ALÓL.

Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága

K a p o s v á r .

Rippl-Rónai tér 1.

Mellékelten küldöm ezen kis dolgozatot 2 példányban néhány rajzzal együtt. A rajzokért - azok minőségéért elnézést kell kérnem -, de már az én koromban bizony remeg a kéz és nem olyan, mint szerettem volna.

Amennyiben a mostani kiírásnak ez a kis pályamunka nem felel meg, úgy kérem szives értesítésüket, egyben átteni az őszi " Nyelvjárási és Néprajzi pályázatra ", hogy ebben az esetben a szokásos személyi lapot megküldhessem.

Nagyon kérem és várom szives értesítésüket.

Minden kedves ismerőst sok szeretettel köszöntök és üdvözlök.

Pécs, 1983 március 21.

Sok tisztelettel;

Kiss József

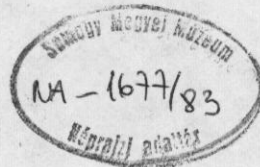
Kiss József

ny.ált.isk.igazgató.

P é c s .

Szamuely Tibor u. 1/B. 1.6.

7633

S Z O K Á S O K

melyek kapcsolatban voltak és vannak a babonával
és a nép gyógyászattal
K i s b a j o m b a n

rel és lejegyezte:

Kiss József

Kiss József

ny.ált.isk.igazgató.

P é c s .

Szamuely Tibor u.1/B.I.6.

7633

6 db vázlatos rajz melléklettel.

S z o k á s o k

melyek kapcsolatban voltak és vannak a babonával és a népi gyógyászattal Kisbajomban

Gyermekkoromban nagyanyámtól hallottam nagyon sok mesét, történetet. Szinte kifogyhatatlanul mondta estéken át, amikor fontak, szóttek, káposztát szeltek, tollat fosztottak vagy éppen babot válogattak. De kár, hogy nem jegyeztem le ezeket, mert egy kötetnyi is kikerülne belőlük.

1936 őszén Kisbajomba kerültem tanítónak. Akkor már jobban érdekelt a népmese, népdal, régi történet. Még a babona is, meg az, hogy orvos hiányában mivel gyógyították az embereket, állatokat. Ezeknek jó ismerője volt annak idején idős Csitár Mihályné - már nem emlékszem teljes leánykori nevére -, de mindenki csak az öreg Csitár Bözse néninek nevezte. Igazi nagy család volt azoké annak idején, hiszen fiával, urával, menyével és unokáival lakott együtt. Nem sok ekkora család élt együtt sem ebben, sem a többi " egykés " belsősomogyi falukban. Mert neki ugyan csak egy fia volt, aki mikor megnősült és ebből a házasságból született 5 unoka, mégpedig 3 fiu és 2 leány. Közel laktak az iskolához, a legidősebb leányunoka kivételével - szintén Böskének nevezték - mindegyik tanítványom is volt. A legfiatalabb - Miklós kivételével - mindegyik ma is él.

Szerettem ezt a családot, így gyakorta meg is fordultam náluk. De szívesen hallgattam Bözse néni történeteit, meséit. Ezenkívül azokat a szokásokat, melyeket hosszú, téli estéken elmesélt. Annak idején ezeket egy füzetbe lejegyeztem s most ezekből állítottam össze egy csokorra valót. Megkísérlem úgy összeállítani, hogy abban legyenek ujesztendőtől szilveszterig, a bölcsőtől a koporsóig lévőik.

Mivel azt irtam, hogy ujesztendőtől szilveszterig, így a téli szokásokkal kezdem.

Ujév napja.

Ezen a napon nem keltek fel korán az emberek. Nem azért, mintha fáradtak lettek volna a szilveszteri bálozástól, hiszen arra legfeljebb a

fiatalság, meg a lányos anyák mentek el. A középkorúak és az idősek otthon, családi vagy szűkebb rokoni körben várták meg az éjjelt. Éjjél után illő volt a rokonokat, a vendégeket kikisérni, de csak a kiskapuig úgy, hogy nem volt szabad kilépni az utcára. Azt tartották, hogy így elviszük a háztól a bajt és betegséget. Ilyenkor az volt a szokás, hogy a távozók közül a férfi ment ki utosónak a kisajtón, mert hát az volt a legerősebb, az nem ijedt meg az ördögtől sem.

Ha újév napján vendég érkezett, nem minden esetben örültek neki. Legfeljebb a fiugyermekeknek, akik köszönteni jártak s énekelték a mindenki által jól ismert kántáló szöveget.

" Uj esztendő, vigság szerő, most kezd ujulni,
Ujulását vig örömmel most kell hirdetni.
Hirdeti már a Messiás, eljött megvenni,
Legyetek hát az Istennek igaz hivei "!

Ilyenkor illett a gyermekeknek ajándékot adni. Legtöbbször almát vagy aszalt gyümölcsöt. Pénzt nem, mert pénznek a kiadása szegénységet hozott volna a házra.

Azért haragudta^k, ha újév napján asszonyféle akart bemenni. Ha észrevették, még az ajtót is bezárták, nehogy bemenjen, mert az jót nem hozhatott. De ha férfi ment, annak örültek, mert az csak jót hozhatott. Azt még pálinkával is megkinálták.

De templomba azért elmentek. A kurátorok - a gondnokok - újévkor még a szokásos perselyt sem tették ki a hátsó padra, mert pénzt nem adtak még " Isten dicsőségére " sem.

Ujesztendő napján illetlenség lett volna valakitől kölcsön kérni valamit is. Ha mégis megtörtént s volt, akkor sem adtak, inkább azt mondták, hogy nincs.

Azt tartották, hogy ujesztendő napján nem szabad szárnyashust enni, mert azzal elrepül a szerencse. Inkább malacot vágtek vagy disznóhusos káposztát főztek, mert a disznó nem ki, hanem beturja a szerencsét. Ilyenkor a káposztába kukoricakását is főztek s a maradékból szórtak a baromfiaknak is, mert az apró, főtt kukoricakásától sok lett a baromfi és jól is tojtak a tyukok egész télen át.

Disznótorok.

Minden családnál a disznóölés amolyan ünnepféle volt. Már előző este megkezdődött az előkészület. Megköszöriültek a késeket, főleg a disznóölő nagy kést. A két hábrú közötti időben nagyon sok háznál volt szuronyból - bajnét, bajonett - készült disznóölő kés, melyet a férfiak hoztak haza az első világháborúból. Az előző este már megtörtént a vöröshagyma és a fokhagyma megtisztítása is. Aki az első fej fokhagymát megtisztította s szétszedte gerezdekre, az megnézte, hogy páros vagy páratlan számú gerezdekből volt-e a fokhagymafej. Ha páros volt, azt jónak tartották, főleg ha eladó lány vagy nőszülendő legény volt a háznál, mert akkor még abban az esztendőben akadt neki párja.

A disznóölés alkalmával a nagy fazékba csurgó vért még nem használt fakanállal kellett keverni, mert azt tartották, hogy így sokáig eláll és nem romlik meg a véreshurka.

A disznó megölése után, mikor az már nem mozgott, illő volt a bundasapkát vagy a kalapot mintegy végtisztességtevésként megemelni s utána egy-egy kupica pálinkát inni a kimult jószág emlékére s a háziak egészségére.

A disznót úgy perzselték meg abban az időben, hogy szalmára téve hasra fektették, a két első lábát behajlítva a disznó alá huzták. Majd ha így leperzselték a szőrét, hátára fordították, hogy a hasáról is leégessék a szőrt.

A megpuccolt és megmosott disznó ezután a bontóasztalra, vagy a " bontószékre " került. A bontószék olyan volt, mint egy asztal, de nem teljesen egészében deszkából, hanem vastag deszkalapokból, mintha széles létra lett volna. Így a kifolyó vér lecsöpöghetett a földre a disznó " szétszedése " alkalmával. Ilyenkor még az ott settenkedő kutyát sem kergették el, hanem egy-egy huscafatot dobtak neki mondván: " Ennek is legyen egyszer jó napja! "

Annak idején még nem voltak különféle darálók. A fokhagymát is úgy törték meg kőből készült mozsárban mégpedig a fejsze nyelével. De nem vált örölt bors sem, hanem csak szemes. Ezt is úgy törték meg mozsárban, meg

valamint a szárított csöves paprikát is. Azt tartották, hogy a boltban vásárolt paprikának kor^antsincs olyan szép színe és íze, mint a maguk által termelteknek. Így ősszel száradt is és szépen pirosodott a pajta vagy a ház eresze alatt a fölfűzött paprika, melyet megtörve tettek az ételbe, de állandóan volt ott is a szaruból, fából, később az üveg tartókban, melynek egyik részében só, a másikban paprika volt.

A disznóölés fénypontja este a disznótor alkalmával az volt, amikor jöttek a nyársdugók. A nyársdugást legtöbbször a gyermekek, de sokszor legények, sőt házas fiatalemberek is csinálták. Ez abban állt, hogy valamelyik bokorról vágtak egy ágat, melynek kisebb ágait kihegyezték. Aztán megirták a nyárslevelet. Ezek bizony a sok jókívánság mellett eléggé vas-
kos kifejezéseket is tartalmaztak. Majd a nyár^Arlevelet rátűzték egyik ágra, a nyársat az ajtóba állították, s bezörgettek.

Amikor kinyitották az ajtót, a nyárs beesett. Az volt az első, hogy a nyárslevelet olvasták el s nagyokat nevettek az egyes jókívánságokon, mely főleg a böllérre, a hurka és kolbászkészítőkre vonatkozott. De nem maradt ki belőle a ház leánya sem, főleg ha már férjhezvaló volt. Egy régi nyárslevél részlete.

" Kivánunk mindenkinek jó egészséget,
Más esztendőben is hasonló bőséget.
Ezen levelemet itt irtam a göcsön,
Bizan hideg van kinn, mert fázik a pöcsöm.
Hallottuk röggé', hogy a disznó rékantott,
A böllér mögjedt, a gatyába rondétott.
Szomszédasszony feje fölött nagy a gőz,
Észre se vöszí, mit csinyá neki hátu' a csósz.
A ház asszonyának van mostan öröme,
Isse mög a seggit komájának töke.
A ház gazdájának bikanád pácája
Járgyon prosenciót a seggi likába.
Ha nyársunkat ott henn jó mögraktyák,
Tögyék ajtó mellé, hogy ott mögtalájjuk.

De a kutyajukat elébb láncra kössék,
Nehogy valamelyikünknek bajunk essék.
Ha nyársunkra ott bent mindent sokat tősznek,
Jövőre disznó előtt bivalent őjjenek.
Ezért a levélért ne haraguggyanak,
A kinn várakozókra is gondójjanak.
Amit itten kapunk, megköszönnyünk szépen,
A ház lakóinak sők örömük légyen.

Ezután a nyársra tettek sült hust, hurkát, kolbászt, papirba tekert töltött káposztát, néha még egy üveg bort is, majd kitették a nyársat az ajtó mellé. De úgy, hogy igyekezzenek megismerni, de ha lehet, a nyársdugókat meg is fogni. Ezért viseltek a nyársdugók gyakorta álarcot, lánynak, asszornynak öltöztek fel. Ha megfogták őket, bevitték s igyekeztek megállapítani, hogy kik is ezek. Bizony volt ellenkezés, találgatás s ha sikerült, akkor megvendégelték őket.

De figyelték az egyes " jelős " napokat is, hogy milyen az idő. Amit tapasztaltak, azt a nagy " kalandáriumba " az egyes hónapok mellett lévő üres lapra fel is jegyezték. Így pl. azt, hogy milyen volt az idő január 22-én, Vince napkor, megcsurrant-e az " iszörhé ", az eresz, mert ha csepegett, akkor jó bortermésre lehetett számítani. Hasonlóképpen figyelték február 2-át, a Gyertyaszentölőt is. Ha jó idő volt, akkor " még nem atta ki mérgét a tél, lehetett rossz időre számítani. " Azt mondták, hogy " ameddig besüt a nap, addig még majd behadar a hó." Ugyancsak feljegyezték, hogy milyen idő volt február 24-én, Mátyáskor. Ha még volt jég és olvadt, azt nem szerették, mert utána még várható volt a hideg. Március 12-én szokott lenni vásár Segesden. Ha ilyenkor a " Gergő mögrázta a szakállát ", esett a hó, utána már nem sok becsülete volt a télnek, csak jó időt lehetett várni.

De a " kalandárium " lapjaira jegyezték fel azt is, hogy mikor borjazott a Zsömle tehén, mikor " folatott be " s mikor " görgött be a göbe " s mikorra lesznek majd meg a kismalacok. De oda volt feljegyezve az is, hogy mikor vittek gabonát " ölléti " a malomba, mikor

vitték meg a " lukmát " a papnak és a tanítónak, mikor fizették ki a járandóságot a csősznek, pásztoroknak, éjjeli őrnek, nappali őrnek, ekevas élezésért a kovácsnak, borotválásért a borbélynak. Ezeket a naptárakat az esztendő végével nem dobták el, hanem egymásra téve felkerültek a " mestörgerendára " a családi nagybiblia, meg a Szikszay féle nagy imádságos könyv mellé.

Bár a reformátusok böjtöt nem tartottak - csak nagypénteken nem ettek húst -, azért hushagyókor sütöttek fánkot. Régebben nem a szalagos fánkot, hanem az ugynevezett " forgácsfánkot ". Ennek a tésztája is ugy készült, mint a másik fánké, csak hogy a gyuródeszkán ellapították sodrófával vékonyra s utána a " cifrálóval " négyzet vagy rombusz alakra " kiszaggatták ", ugy tették a forró zsírba kisütni. Egész ropogósra megsült, szinte csörgött is, ezért nevezték " forgácsfánknak, " vagy " csörgőfánknak. "

Ha csak mód volt rá, a mákot már februárban elvetették. Azt tartották, hogy csak akkor nem lesz " férges " a mák, ha már februárban el van vetve. A vetnivaló mákot a legszebb fejekből, " bugákból " maguk válogatták ki, hogy a vetés majd szép legyen.

De már február elején megültették a " kotlósokat ", hogy a jó idő előjötteére kikeljenek a kis csirkék, s ha már felmelegszik, az anyjuk " hordozni " tudja őket az udvaron. Azt tartották megfigyelés alapján, hogy a tyukot mindig este kell megültetni, mert akkor majd nem éjjel, hanem nappal kelnek a csirkék és nem kell éjjel " leszállni " a gazdasszonynak hozzájuk.

A tyukültetésnek külön szertartása volt. Már áznap időben elkészítették a vesszőkosarakat, melyekbe friss szalmát tettek. Előzőleg a tojásokat meglámpázták ugy, hogy mindegyik tojást bal kézbe fogták, vagy a hármass lámpa cilindere elé, vagy gyertya elé ugy tartották, hogy jobb tenyerük alsó éle és a tojás között lássák, fias-e a tojás. Ha azt tapasztalták, hogy nem fias, akkor mástól is kértek tojást, mondván, hogy nem elég " monyas " a kakas. Tojást egymással szivesen cseréltek az asszonyok. Mielőtt a tojásokat a kosárban lévő fészekbe rakták volna, elő-

zóleg vagy idős ember sapkájába, vagy kalapjába, vagy fiu gyermekébe tették a tojásokat, hogy a csirkék között sok legyen a kakas, mert az hamarabb fejlődik és hamarabb lehet belőlük " ölni. "

A kosarakat, melyekben a tojásokat rakták - a tyuk nagyságától függően 19 vagy 21 darabot tettek - a konyhában vagy a szobában valamelyik sarokban vagy az ágy alatt tartották. Egy edényben víz állandóan volt a kosár mellett, hogyha a " tik mög^oszmgyazik ", leszállhasson és ihasson.

Különben napjában csak egyszer, reggelenként vették le a " tikot " a tojáról, hogy megetessék. Ilyenkor rövid időre kivitték, egy fához megkötötték a tyukot, hogy egyék és ott végezzék el a dolgukat. Néha előfordult, hogy éjjel is leszállt a " tik " és " berondétott ", ilyenkor bizony szidták is a v...gát, mert elárasztotta a konyhát vagy a szobát a " bűdösség. "

Ha valamelyik kotlós nem ülte meg rendesen a tojást, akkor kicserélték és másikat tettek a tojásra. Amig reggelenként a kotlóst etették, addig a tojásokra kissé megmelegített ruhát tettek, nehogy megfázzanak és zápok maradjanak, vagy beledögöljenek a kis csirkék.

A kacsatojást is tyukokkal keltetteék ki, de részben a libatojásokat is, bár a " lud " elég jól megülte a tojásokat.

Annak idején bizony sok helyen nem tudták, hogy a napos csirkéknek 30-32 fokos meleg szükséges, így korán kivitték őket a " kamarába ", aztán megfáztak és elhullottak. Előfordult, hogy a kotlósok megtetvesedtek, nem ettek, csak " gurny^asztottak." Ha észrevették, hogy tetves a kotlós, ekkor fahamuval hintették be a tollazatot azt tartva, hogy a fahamu előli a tetveket. Általában azok a tyukok tetvesedtek meg, melyek fa vagy földlakban voltak, mert azokat ritkábban takarították és nem fertőtlenítették. Azt tartották, hogy csak azok a " tikok " egészségesek, melyek kint az udvaron a " fákon hálnak éccakánként " és nem árt azoknak " se köd, se harmat." Még a görény sem tudja őket " mögfujtogatni ", mert ha észreveszik, akkor azok a fán hangosan " csatarásznak ", a kutya is erősen fogja a férget, nagyon " csahol " s ilyenkor a házbeliek kimennek, hogy elriasszák a férget.

A gyerekek már március közepén - még ha hideg is volt - nem jártak lábbeliben, hanem " mesztéláb." Ez így is ment március közepétől október közepéig, néha Mindenszentekig is. Ilyenkor, mezitláb járás idején sokszor szurta meg tüske vagy szeg a gyermek talpát, ütötték le a körmüket. Nyáron meg a tarló sértette fel a gyermekek talpát.

Csitár Bözse néni sokszor emlegette, hogy ezt nem kellett komolyan venni. Ha a gyermek leütötte a körmét, az volt a legjobb, ha azonnal " lepisálták " s legfeljebb egy rongydarabbal bekötötték. Amikor meg már volt ezerjófű, azt megtörték s azt kötötték a sebre. Így aztán sokszor előfordult " vérmérgezés," mely halálos is volt.

Tavaszelejen sok gyermek panaszkodott, hogy fáj a torka meg a füle. Ilyenkor az istálló vagy az ól csérepén nőtt ugynevezett " kúrozsa " husos levelét szedték le, azt megtörték és annak a levét csurgatták bele a fülbe, hogy ez meggyógyítja, de gyakori volt, hogy sárgarépa levét is csöpögtettek a beteg fülébe.

Kisgyermekéknél gyakori volt a székrekedés. Ilyenkor egy kis darab mosószappant meghegyeztek s azt dugták a gyermek fenekébe. De azt is megtették, hogy a vékony petrezselymet megmosták, megvakarták s azzal piszkálták a kisgyermek fenekét, míg meg nem indult a széklet. Ha a felnőttek nem volt rendben a széklete, annak " aszalékot " - almát, körtét, szilvát főztek - annak a levét itatták s a gyümölcsöt megették, mely rendbehozta a székletet.

Sok embernek keletkezett a kezén vagy a lábán az ugynevezett bőrkeményedés, a " főköny vagy fökény. " Ez amolyan kidudorodó szemölcs, melynek gyökerei szerteágazóan bent vannak általában az ujj vagy kéz izmai között. Az orvosok általában kikaparással, kiégetéssel, " lácicolással " gyógyítják. De Bözse néni erre is volt külön gyógymódja. Alig várta már, hogy nőjjön a vérehullófecskefü, melyet " cinadóniának " nevezett. Annak a szárát letépte s a szárból kijövő sárga színű folyadékot kente be a " főkönnyt ", melyet ez a lé többszöri bekenés után elszárasztott úgy, hogy az lejött. Gyógymódja a megfigyelésen, az idősöktől átvett tapasztalatokon alapult, mert valóban ez a növény megtalálha-

tó a vadontermő gyógynövények között.

A tavasz megérkeztével a fűzfák hozták a barkát. A reformátusok ugyan nem szenteltették meg, de azért a legtöbb családban volt egy kis nyalábra való, melyet megszáritottak, aztán eltettek. Azt tartották, ha az ember vagy az állat megfázik, akkor főzetet kell belőle csinálni, abból embernek vagy állatnak inni adni, úgy megszűnik a "kehölése" s hamarabb megtörténik a gyógyulás.

Elérkezett a tavasz is. Főleg a gyermekek várták nagyon, mert ha kezdett levelezni a "fiszfa", akkor előkerültek a kések - legtöbbször az ugynevezett bugylibicska, melyet leginkább az Olcsó Jánostól lehetett venni s - megkezdődött a sip csinálása, meg a "heppögetőé." A heppögető úgy készült, hogy kisujjnyi vastag, 12-15 cm hosszú, fűzfaágat megveregettek, annyira, hogy a fás részt ki lehetett belőle húzni, majd az egyik végénél a bőrös részt 1 cm nagyságban levakarni úgy, hogy ott egész vékony legyen. Aztán ha ezt fújták, akkor "hepp, hepp" hangot adott. Ezért is nevezték heppögetőnek. De ha vastagabb fűzfa ágat vágtak le s azt 4-5 cm szélesen spirál alakban bevágták, így a fűzfa héját könnyen le lehetett hántani, majd összezsavarni kürtszerűre. Ha ennek a felső végébe tették a heppögetőt, akkor vastag hangon szólt, mint a kürt.

Lassan elérkezett minden gyermek részére a várvavárt husvéti vakáció, melyet virágvasárnap előtti szombaton szoktak kiadni s csak husvét másnapja utáni szerdán kellett iskolába menni. Ilyenkor már jó időnk szoktak lenni s ha a ház elé vagy a ház "tűjébe" odasütött a nap, megkezdődött a gombozás vagy a "blikkerezés." Blikkernek a gyermekek a kis gömböcskéket nevezték, melyeket - fehér vagy színes üvegből voltak - venni lehetett a boltokban. De ha erre nem jutott pénz, akkor csináltak a gyerekek maguk is agyagból. Kis diónyi agyagot tenyerükben golyóalakúra formáztak s azt megszáritották, majd kiégették. Ha azt akarták, hogy színes legyen, akkor egy kis festékport keverték az agyagba s az megszínesítette. Ennek közel sem volt olyan értéke, mint a boltban vásárolt üveggolyónak. Még külön "árfolyama" is volt, mert egy kis fehér üveggolyóért 5-6 égetett golyót kellett adni cserébe. De 4-5

fehér üveggolyókat egy színes golyóért. A golyókat a gyermekek ~~ny~~ anyjuk vagy nagyanyjuk által rongyból varrt kis zskocskában, " a dacszkóban " tartották, melynek szájába madzag volt huzva s be lehetett kötni, hogy a golyók ki ne potyogjanak. Aztán ha ezt megunták, kezdődött a gombozás. A gombokat is ilyen kis zscskóban tartották. Igen nagy értéke volt az első világháborus katonaköpeny vagy katonaruha gomboknak, melyken vagy a közös hadsereg kétfejű sasos vagy a honvédségi koronás gombok voltak. Nem egy esetben a használaton kívüli nagykabátokról vágták le a gombokat, melyet csak akkor vettek észre, amikor ősszel újra fel kellett venni.

Ahogy Bözse néni elmondta, nagy nap volt nagyhéten a nagycsütörtök este. Ilyenkor történt a tojások himezése. Mert az tudomány volt, nem mindenki tudta csinálni. Hozzávalók voltak: tojás, vöröshagyma héja, melyet már karácsony óta gyűjtögettek. Ezenkívül viasz, cipőkrémes doboz fedele, cipőfüző végén lévő bádogocska, 10-15 cm - es papálcika és cérna.

A tojásokat először keményre megfőzték. A botocska egyik végét behasították, közé illesztették a cipőfüző végéről levett bádogocskát s cérnával megerősítették a botocska végén. Aztán a viaszt felolvasztották a cipőkrémes doboz tetejében s az előbb említett botocskával, a " gicázóval " , a megfőzött és kihült tojásokra rajzoltak viasszal rozmaringos ágat, makkot, tulipánt, négylevelű lóherét, különféle virágokat és leveleket, nyílszit, madarat és még szebbnél szebb motívumokat. A gicával a tojásokra rajzolt felolvasztott viasz hamar megkeményedett. Ezután a már a korábban megfőzött és kihült vöröshagymahéj - főzetbe rakták a gicázott tojásokat, melyek nagyszombat estig benne voltak. A főzet leve megfestette a tojásokat azokon a helyeken, ahol nem érte a " gica ", a viasz. Nagyszombaton este a tojásokat a főzetből kiszedték s a viaszt készel lekaparták. Ekkor látszódott a fehéren vagy halványsárgán maradt szebbnél-szebb rajz a tojásokon.

A tojások ~~ny~~ egy részét dióburok főzettel is festették, melyet még ősszel szedegettek össze s szárítottak meg. Ettől barna színű lett a tojás héja. Ahány tojás volt, az mind más mintájú, még véletlenül sem a-

kadt köztük egyforma.

A gyermekek várták is, hogy majd megkaphassák husvétkor a himes tojásokat.

Bözse néni elmondta, hogy a reformátusoknak egyik legnagyobb ünnepük a nagypéntek volt. Ekkor böjtöltek. Ezen a napon nem főztek husos ételt. Ebédre legtöbbször tejfölös borsóleves / bableves / volt rántás nélkül, meg legtöbbször mákos tészta. Reggelire tejet forraltak, abba tettek egy kis cukrot, ebbe / hosszú tésztát, mácsikot." Vacsorára legtöbbször főtt tojást ettek. Az ilyen étel ellen ugyan a férfiak legtöbbször ugyan " bözönködtek " s mondogatták, hogy nem az a " bűn, ami az ember száján be- megy, hanem az, ami azon kigyún." Ezalatt azt értették, hogyha valaki csunyán beszél vagy káromkodik. Persze a férfiak azért délután csak elmentek a szőlőbe - akkor még sok kisbajominak volt a segesdi " högyön " szőlője - s bizony a férfiak csak beszalonnáztak, vagy sonkát, kolbászt ettek, mert erre lehetett jól inni. Nagypéntek délutánt arra használták fel, hogy az " innepre " vigyenek haza bort.

Husvét másnapja volt igazán a gyermekeké. Elsősorban azért, mert ilyenkor volt a " beütős " játék. A gyerekek arra törekedtek, hogy minél több himes tojásuk legyen azon kívül is, amit otthon kaptak. Ezt pedig a beütős játék által tudták megszerezni.

A kiválasztott himes tojást letették a földre, aztán hátraléptek vagy három lépésre. A tojással szemben egy fiú terpeszbe állt, a jobb kéz három ujja közé fogta a kétfillérest, jól előrehajolva, megcélozva a földön lévő tojást, igyekeztek élével belevágni a kétfillérest úgy, hogy az bent is maradjon. Ha sikerült ^a művelet és a pénz beleállt a tojásba, a dobó nyert és övé lett a tojás. Ha nem találta el, akkor a pénz lett az övé. Így folyt a játék mindaddig, míg vagy a pénz vagy a tojás el nem fogyott.

De csinálták ezt narancssal is, de akkor 10 filléressel kellett dobni, mert a narancs értékesebb és drágább volt, mint a tojás.

Husvét másnapján délután már kevesen mentek templomba. Legfeljebb néhány öregasszony. De a menyecskék felöltöztek, hogy a keresztgyerekekük-

nek megvigyék az ilyenkor adni szokott ajándékot. Ilyenkor vittek szép süteményt, narancsot, szentjánoskenyeret és az elmaradhatatlan himestojást. Nem sok ideig voltak egy-egy helyen, mert több helyre is kellett menni, több keresztgyereke is volt egy - egy asszonynak és hamar este lett. Ezt valahogy úgy osztották be, hogy időben mindenhová eljussanak. Ha valahová nem vittek ajándékot, az azt jelentette, hogy megszűnt a komaság és ezután már nem szólították egymást komámasszonynak vagy körösztomámnak s a gyermekek sem mondták, hogy körösztanyám vagy körösztapám.

Husvétot követő vasárnapot mátkázó vasárnapnak nevezték. Ilyenkor a jó barátnők adtak egymásnak ajándékot. Leginkább valami szép kivarrott kendőt s attól kezdve úgy nevezték egymást, hogy "kismátkám." Ezekből lett aztán férjhezmenéskor a "nyoszolólány" - koszoruslány -, ha meggyermekük született, a komaasszony. A legjobb kismátka, a komaasszony tartotta az újszülöttet a "körösztviz" alá. A mátkaságból lett komaasszonyság legtöbbször egy életre szóló lett. Úgy emlegették, hogy a jó koma ér annyit, mint a rokon. Ezt abban is tartották, hogy ezután már összejártak gabonahordásra, "kendörnyűjésre", kendervágásra, kukoricafosztásra, szüretre és egyéb "jelős" napokra. Ha a kismátkát esetleg vidékre vitték férjhez, a komaság akkor is megmaradt s ha máskor nem is, de bucsu alkalmával meglátogatták egymást.

Kisbajom és Kutas között van egy rét, amit "meténgösnek" neveznek. Vele szemben van egy kisebb égerfás rész, melyet "berökfásnak" mondanak s az a hagyomány maradt róla, hogy ott volt valamikor a zsidótemető. Még ma is zsidótemetőnek nevezik. A hagyomány szerint élt a környéken egy gazdag zsidócsalád s azt a betyárok, amikor ment hazafelé valamelyik vásárból, a betyárok elfogták, kifosztották és meg is ölték. E mocsaras, berkes helyen aztán eltemették. Az idősek állítása szerint a zsidó lelke sokszor előjött s lánggal égett a zsidótemető fölött. De a meggyilkolt zsidó holttestét soha nem találták meg.

Arról még a fiatalabbak is beszéltek, nemcsak a Csitár Bözse néni, hogy valóban láttak "lobogó fényt" többször is a zsidótemető felett. Egy alkalommal még az idős Dóczy József ref.lelkész is látta s

ahogy ő mondta, ez nem volt más, mint a berkes-lápos helyen keletkezett metángáz, mely valamitől meggyulladt s rövid ideig lobogva égett. Ez lehetőséges és így ötvöződik a tudomány a babonával.

Bözse néni többször is emlegette, hogy a Móríci erdő szélén, a Rinya ága mentén az ő kislány korában igen nagy és vastagtörzsű fák voltak. Ezek közül némelyik odvas, "pudivás" volt és abban "madarász kigyók" tanyáztak. Ő ugyan soha nem látott madarászkigyót, de a gyerekek egyszer futva jöttek haza, hogy a madarászkigyó farkát a szájába fogta s úgy karikázott, úgy kergette őket. Még az ut is porzott, aztán úgy sziszegett, mint a gunár szokott, ha a kis "zsibákat" akarja valami megfogni. Mondta is neki az öreganyja, hogy nem jó a Móríci erdő felé járni. Ő is mondta az unokáinak, nehogy arra "kujtoroggyanak." Dehát milyenek a gyermekek. Ha van egy kis idejük, akkor mentek madarászni, madártojást szedni, a Rinya parton nádat keresni, mert abból lehetett "muzsikát" csinálni. Pedig arra van a "Kégyósi" rét is, ahol ugyancsak sok kigyó van. Sokszor kijöttek "sitkérözni", melegedni a gyalogutra s csak akkor lehetett ezeket észrevenni, amikor már majdnem "rája" léptek.

Igy érkeztek be áprilisba, amikor is "kötöztek Szentgyörgynapkor a cselédök mög a pásztorok." De áprilsiban, majdnem minden esztendőben Szentgyörgy napkor történt az állatok kihajtása a legelőre. Amikor a csordás elé eresztették ki a teheneket, aki kiengedte azokat, akkor kitett annyi tojást a kiskapufa mellé a földre, ahány jószágot kiengedett. Ez azért volt, hogy a jószágot "rontás" ne érje, megne betegedjék, ezenkívül "hazaeresztéskor" hazataláljon és "e" ne szédölögjön " az utcában, hogy keresgéljni kelljen. Egy idős pásztor pedig azt mondta, azért tesznek ki annyi tojást ahány jószágot kiengednek, hogy a pásztor tudja, ki hányat engedett ki, hogy majd ezután szedje be a pásztorbért.

Szentgyörgy naphoz kapcsolódva több babonát is hallottam. Ekkorra már kilevelezett a nyirfa. Ilyen nyirfaággal kötözték be a tehenek szarvát. Zöld ágat kötözték az istálló, a pajta, a kiskapu meg a ház ajtajára is, hogy a boszorkány vagy valami jadasasszony meg ne ronthassa a családot és a jószágot.

A fejőkét Szentgyörgy nap előtti estén kitették a mesgyére. Ameddig a harmat belepte, addig adta tele a tehén zsiros tejjel és amikor a tej megaludt, a tejesfazékban lévő tejen jó négyujjnyi tejfől képződött.

Szentgyörgynapra legtöbbször már megjöttek a fecskék is. Megfigyelték, hogy nem repül-e át fecske a legelésző tehén hasa alatt, mert ha átrepült, akkor véres lett a tehén teje és amíg le nem tisztult, mindig ki kellett önteni. Még a disznóknak sem volt szabad odadni, mert azok is megbetegedtek volna tőle.

Igy emlékezett vissza s hitt is benne, mert olyan meggyőződéssel mondta.

Ha már a tejnél tartunk, le kell írnom a " főcstejjel " kapcsolatos szokásokat is.

Amikor a tehén megellett és megnyalta a borját s az megszáradt, először is megsoptatták a borjut. Majd utána egy kis idő múlva a tehenet megfejték s a kifejt tejet megmelegítették. Ez a tej összement és ezt neveztek főcstejnek. Ebből adtak enni a gyermekeknek és azt tartották, hogy aki a főcstejből eszik, az nem lesz tozokfájós. Kevés olyan hely volt, ahol friss borjatehén tejéből ne készítettek volna főcstejet.

No, de itt vannak a különféle betegségek, melyek annak idején sem kerülték el a gyermekeket. Bözse néni sokszor emlegette a szemverést és hitt is benne. Elmondta, hogy nyolc napos korukig nem szívesen mutatta meg az unokáit senkinek sem, ha látogatók érkeztek, mert volt azok között " rontó " is. Lehetett az férfi is, meg nő is. Főleg attól a férfitől óvták, akinek a szemöldöke összenőtt, az bizonyosan " delejös ember " volt. Ha a kisgyermeket a pólyába beletették s a bölcsőben volt s valaki meg akarta nézni, meg kellett neki köpködni s mondani: " jaj, de csunya vagy, jaj de csunya vagy ! " Így nem érte szemverés. Ha mégis fájt a hasa vagy beteg lett, gyorsan szemvizet csináltak neki.

A szemvizet úgy csinálták, hogy friss vizet hoztak a kutról. De a víz hozása közben bem volt szabad semerre tekintgetni és senkihez sem szólni. A vizet egy tiszta tálba öntötték, majd a " sparhertből " tűzcsipővel vettek ki néhány parazsat s azt a vízbe dobták. Ha a bedobott

parázs elszenesedett s lement a víz alá, biztos volt a szemverés. Ezen kézzel belenyultak a vízbe, a betegnek megmosták szemét, fülét, orrát s mondogatták: "Távozz el gonosz sátán, gyógyuljon meg a beteg!" Ezután még három kortyot itattak is a beteggel. A szemveréshez használt vizet nem volt szabad kiönteni az udvarra, hanem esteli haragszókor a kapufélfa tövébe, különben nem volt neki hatása.

Volt olyan este, amikor ott voltam Csitáréknál, ahol beszélgettünk. Bizony annyira belemelegedtünk, hogy még az estéli - 7 órakor volt - harangszó is ott ért. Közel volt a templom, így jól hallatszott a harangszó. Amikor a harangszónak vége lett, még kondult egyet vagy kettőt a harang. Bözse néni meg is jegyezte, hogy halott lesz. Aztán elmondta, hogy ha kettőt "csöndül" még utána a harang, akkor férfi, ha egyet, akkor pedig nő hal meg. Amikor elbucsuztunk, még ki is kísérték s még Bözse néni is kijött. Messziről kutyavonyítás hallatszott. Meg is jegyezte, ugye megmondta, mert "vonyétanak a kutyák", biztos, hogy halott lesz. Hátha még majd a "halálmadár", a kuvik is megszólal, akkor aztán teljes lesz a bizonyosság. Ezt nemcsak Bözse néni emlegette, hanem így tudták a faluban sokan mások is.

De ha a szomszéd falukból, Szabásról vagy Nagykorpádról is oda hallatszott a harangszó, azt mondták, hogy nagyon hamar megjön az eső. Valóban nagyon hamar úgy is történt, hiszen a déli szél gyakorta párás légtömegeket hozott, tudvalevő, hogy a víz, illetve a párás levegő jó hangvezető. Így aztán a tudomány és a megfigyelés jól megfért egymástól.

Ehez hasonló volt gyakorta az a megjegyzése is, ha estefelé nyugaton piros volt az ég allja, akkor szeles időre lehetett számítani. Viszont a tavaszi záporok, esők észak-nyugat felől jöttek. Gyakorta volt ilyenkor a nagy szél, vihar, mely megbontotta nem egy esetben a szalma és szénakazlakat. Ha dörgött és villámlott, Bözse néni csak előkapta a fejét a kamarából, aztán kidobta az udvarra, mert hitt benne, hogy ezáltal nem üt a "ménkü", a villám a házba, vagy az istállóba, pajtába.

Annak idején még szép számmal volt zsuppos épület Kisbajomban. Ahoz hasonló, melyet Bözse néni rokonától, özv. Csitár Ferencnétől, mint mű -

emléket megvásárolt a Műemléki Felügyelőség, azt széjjelszedték, hogy Szennán állítsák fel újra a szabadtéri skanzenben. Annak idején szinte naponta elmentem előtte s nem gondoltam volna, hogy valamikor is nemcsak országos, hanem világhírű lesz. Csak úgy megjegyzem, hogy azóta már voltam Szennán s bizony könny szökött a szemembe, amikor láttam ezt a megújított, de eredeti formáját megőrzött, közel 150 éves megmaradt épületet.

De a sok zsuppos épület annak ellenére épült, hogy 1842-ben, ekkor már az ugynevezett Templom utcában szélesebben a korábbinál, mert azt lehet mondani, hogy 1842-ben leégett az egész falu, csak a templom, meg a paplak maradt meg. Ahogyan az egykori írásokban megmaradt, leégett az iskola és a tanítói lakás is és a tűz martalékává vált " Szöllősi Gábor oskolamester minden java is. "

A két háboru között elég sok volt a tüzeset. Sokak szerint nemcsak szerencsétlenségből, véletlenségből, hanem szándékos gyújtogatásból is, hogy megkapják a biztosítási díjat s valamiképpen újat építsenek helyette. Ilyen tüzeset volt 1936-ban a " Fésorban ", éppen " komabál " alkalmával égett le Herceg Lajos " kümijes " háza is.

Arra nagyon ügyeltek, hogy állapotos menyecske ne menjen tüzet " ojtani ", de ha éjjel volt a tűz, ha csak lehetett, fel sem ébresztették, nehogy az arcához vagy valamilyen testrészéhez hozzányuljon, mert ott bizony piros folt, ugynevezett " tűzgyel " maradt.

Bözse néni szentül bizonygatta, hogy Jolán nevű unokájának is azért van "tűzgyel" az arcán, mert mikor a megye " viselős " volt s a közelben tűz keletkezett, verték félre a harangot, leugrott az ágyról, kiszaladt az udvarra, látta a nagy fényességet, az orcájához kapott s bizony Jolán nevű unokájának " tűzgyelős " lett az arca, amikor megszületett.

Hogy Csitár Jolán^{arcán} valóban volt és még jelenleg is meglátszik a piros folt, igaz, mert nevezett ma is él és Lábóddal összeépült Rinyahosszúfaluban lakik, ahová férjhez ment annak idején.

Ha már a kisgyermekokről, csecsemőkről esett szó, meg kell emli-

teni, hogy az ujszülött csecsemőnek a lábait befáslizták, nehogy görbe legyen. De lekötötték a kezeit is, nehogy " kapálózzon " , aztán összekarmolja magát. De a csecsemő körmeit nem volt szab^ad ollóval levágni, hanem az anyjának úgy kellett azt fogáival leharapdálni. Gyakori volt, hogy a gyermekek fejükön, arcukon " ótvarosak " lettek. Erre orvosság-nak azt tartották, legjobb, ha vagy két diónyi nagyságu zsirt fokhagymával megpirítottak s ha az kihült, akkor az ótvaros rész ezzel kenték be néhányszor és az ótvar pár nap mulva leszáradt és lepotyogott, alig látszott meg a helye.

Bözse néni nagy ismerője volt a gombáknak is. Fiatalabb korában gyakorta ment gombázni. A szokásos vargánya és csibelábu gomba mellett azt tartotta, hogy egyik legizletesebb a " szivafaajja " vagy a túskegomba. De gyakorta szedtek " szömörcsököt " is, melyet tojással sütöttek meg s nagyon szerették ezért sokszor készítették is. Ezenkívül szedték a keserü gombát. Ezt vagy pörköltnek csinálták meg, vagy pedig kalapjával lefelé ráhelyezték a " sporhart plattnijára " , melyre egy csipetnyi só t és zsirt tettek, majd megsütötték. Nagyon izletesnek tartották s ahogyan emlegették, jókat lehetett rája inni, főleg ha egy kis bor is jutott.

Igy érkezett el a tavasz egyik legszebb hónapja, a május. Mivel Kisbajomban, annak határában szép számmal vannak nyirfák, így a legényeknek nem okozott gondot, hogy májusfát vágjanak és az arra " érdömös " lányoknak májusfát állítsanak. Mert azért nem mindenlány kapott májusfát. Viszont akinek állítottak, az büszke lehetett, mert az - legalább is egy esztendőre - rangot jelentett. Ilyenkor, májusfa vágás és állítás idején még a csószök is elnézőbbek voltak májusfát vágó legényekkel szemben.

De akadt olyan lány is, akit megszegyenitettek a májusfa állítással. Ez általában olyan volt, akit nem éppen erkölcsösnek találtak. Ennek is állítottak ugyan májusfát, csak hogy a májusfa tetejét nem szalagokkal diszítették, hanem rossz lábast, " likas serblit " , bimbit kötöttek fel. Ezzel azt akarták jelezni, hogy az illető olyan, mint amire ezeket az edényeket szokták használni. Persze, ha az ilyen májusfát a lány

szülei észrevették, azonnal kivágták a fát, azonban ez hamar kitudódott s hetekig beszéltek róla. Ha megtudták, hogy kik voltak az ilyen májusfa állítók, nemegyszer veszekedés és évekig tartó harag lett belőle.

Amikor már jól megindult a nyirfa leve, bizony a gyerekek meglátogatták a nyirest. Vittek magukkal nádszálat, egy furót és a nyirfákat megfúrták. Beletetteék a nádat, és a levét belecsurgatták egy pohárba. Ezután a nyirlevet, a " nyirvizet " megitták. Az ize kissé kesernyés és édeskés volt. Azt mondták, hogy " kehülés " ellen jó a nyirviz ivása.

Május második felében érett először olyan " gyümölcs ", amit egyeseknél találni lehetett. Ez volt a május vagy a korai " cserösnye." Ha ilyen termett, akkor szoktak vinni belőle a rokonoknak ismerősöknek. Ugy igyekeztek leszedni, hogy a szára is rajta maradjon. Aztán ha két egybefüggő száron volt volt egy-egy szem, azt a kislányok a fülükre akasztották s mutogatták egymásnak, hogy milyen szép " függőjük " van.

Ha valaki új gyümölcsöt evett, azt kellett neki mondani: " Ujság hasamba, betegség bokorba ! Uram Jézus segéccs mög " ! Ha valaki ezt megtette, akkor az nem lett abban az esztendőben torokfájós.

De kis gyermekeknek ezt a korai cseresznyét nem szívesen adták enni, mert sokaknál ez " csikarást ", hasfájást okozott. Azzal nem sokat törődtek, hogy a " gyümölcsöt " megmosták volna, így gyakori volt a hasfájás, a bélfertőzés. Nem egy esetben ^{ilyenkor} arra törekedtek, hogy meghányassák a gyermeket. Azt tartották, hogy a hányást jól elő lehet idézni, ha egy kis " szapontos ", szappanos vizet itatnak a gyermekkel. Persze, gyakorta előfordult, hogy ezzel nem tettek jót, hanem rosszat az amugy is beteg gyermeknek.

Aztán jöttek az ünnepek. Először az áldozócsütörtök, majd a pünkösd. Ekkor már valóban jó idők voltak. A fiatalságnak nem volt más szórakozása, mint vasárnap délutánonként párokban, csoportokban sétálgattak a templomtéren lévő gyepes helyen, ahol az eperfa alá le is ültek kicsit beszélgetni. Később megjelentek a legények is és megkezdődtek az elmaradhatatlan játékok is. Volt náluk labda, azzal játszottak, amit feldobtak, aztán elkaptak. Ezt nevezték úgy, hogy " csingázás. " Ha ezt meg-

unták, akkor előkerült egy gyűrű s játszották a : Cin-cin gyűrűs " játéket. Ez ugy történt, hogy körbeültek fiuk és lányok vegyesen, majd összetették a két tenyerüket. Egyiknek két tenyere között volt a gyűrű s sorba járt, mindegyiknek két tenyerére tette a sajátját, s közben dalolták: Cin-cin gyűrű, arany gyűrű, hová lett az arany gyűrű. Itt cöönög, itt pönög, itt add ki ! " Persze, valamelyiknek a két tenyere közé beleejtette, majd az utolsónak fel kellett állni s kitalálni, hogy kinél is van a gyűrű. Ha nem találta el, zálogot kellett adni. A zálog lehetett fésű, zsebtükör, cylinder zsebóra, gyöngy, bicska, egyszóval bármi, amit csak csókkal lehetett kiváltani.

Volt is szégyenkezés, meg olyan " ellenkezés "féle főleg a lányok részéről, amikor a csókot meg kellett adni. De ez csak olyan látszatcsókféle volt, gyorsan a legény " orcájára egy kis cuppantás " és már készen is volt. A legények már nem voltak olyan " szömérmössek ", inkább erőszakosak voltak. De " azok se' möntek valami sokra. "

Ebből állt a fiatalok vasárnap " jáccása ". Az " hozott egy kis életöt a faluba, ha möggyüttek a komédijások. Az oskolás gyerökök vitték végig a faluban a nagydobot, mikor toromitáltak és verték össze a cintányért. Egymást löködték el, hogy ki vigye, mer' az ingyen bemöhetött. Az előadás valamelyik kocsmá nagytermébe' vót, ahon láttunk díjbirkózókat tüzet fujókat, karikán átbujókat, ugárló majmokat, mög medvét táncoltató olájokat is. Nemcsak pénzer' löhetött bemönni a komédijába, hanem aki vitt két tojást vagy öt fej kukoricát, azt is beengedték. A kocsijait a komédijások lovakkal huzatták és a lovaknak kellött egy kis abrak is. De kellött széna is, ezér' azokat is beengedték, aki egy kötés szénát vitt. Sokszor sajnáltunk azokat a kis gyerököket, akiket dobáltak föl a levegöbe és ekapták és azoknak a gyerököknek még kicsit nevetni is kellött. Szóva' sok sanyargatáson möntek körösztü', amég mögatanuták, hogy mikor mit kő csinyáni " !

" Eccör egyik komédijás csoportnál vót egy kis embör, aki talán nem vót még méterös se'. De röndös bajca vót. Azt monták, hogy kiskorába leejtötték, amikor földobták a magasba, akkor lött pupos, azuta nem

nyótt mög és maratt nyomorék. "

Eszt mindönki nagyon sajnáta és dobtak a kalaptyába egy-két fillért, mert járta végig a közönséget, ugy montuk, hogy mast tányérozik, mint a cigányok szoktak muzsikáláskor a tánculók mög a nízók között. "

" Akkor még nem sok katalikus család vót a faluban, csak a Mónár kovács, a Dőriek, a Putorekők mög a pásztorok. A Mónár kovács vót olyan kurátorféléljük. Nála vót a körösz, amit temetéskor vittek, mög az ászló, amit a segösi bucsura magikka' szoktak vinni. De ezze' az ászlóva' möntek ki a határba buzaszentölésre is. Ilyenkor a kutasi plébános is ott vót velük és együtt járták a határt.

Egy alkalommal én is elmöntem velük lánykoromban olyan buzaszentölésre másik lánnyal. Szép vót, ahogyan énekötek, de mink nem énekötünk, mer' aszt az éneköt nem tuttuk. Csak az nem teccött, hogy nem értöttünk, amikor a pap beszét, mer' latinul beszét. De a nép se sokat érthetött belüle, csak sokszor vetötték magikra a köröszöt és mondták, hogy Ámmen.

Az se teccött, hogy sokszor le köllött térdepüni, asztán a száraz föld törte a térdemet. Talán még jobban, mind mikor az oskolában a mestör kitérdepötött a sarokba."!

Nagyon élvezetes volt hallgatni, amikor Bözse néni mindezeket elmondta. Nagy figyelemmel hallgatták rajtam kívül a még ott levők, meg az unokák is.

Azt is elmesélte, hogy hogyan készültek az aratásra. Legalább két héttel az aratás megkezdése előtt már elővették az aratókaszát, mert ez más volt, mint a fúkasza. Megnézték, hogy elég erős-e a nyakánál, nem kell-e a kovácsnál megvastagittatni, meg van-e minden egyes foga a "kaszatakaró kisgerébgyének", amit a kaszára kötöttek fel, hogy szépen borítsa egymásra a rosz, meg a buzaszálakat s lehessen utána szépen, a szá-lak elmaradása nélkül szedni a markot.

Aztán ugy Péter-Pál előtti héten - vasárnap délután - már csak összebeszéltek három-négy férfi, hogy kimenjenek, főleg az idősebbek a mezőre "buzanézőbe." Ez azt jelentette, hogy megnézzék, körülbelül mikor lehet majd megkezdeni az aratást, Péter-Pálra "megszakad-e a gabona tü-

je ", mert akkor kezdődhet az aratás. De még azt is megnézték, hogy " vijaszos - e " a buza. Ez ugy történt, hogy levettek egy-két kalászt, azt a markuk között kidörzsölték, megolvasták, hány szem van benne, van-e köztük apadt szem vagy midⁿ telt. Már ebből számítani lehetett, hogy holdanként kb. mennyi lehet majd a termés masinálás után, hogy milyen lesz a sulya, me nyiért veszi majd meg a kereskedő. De azt is megnézték, hogy elég acélos lesz-e majd a buza. Ezt ugy állapították meg, hogy a mutató^t és hüvelyk ujjuk körmével igyekeztek kettényomni, vagy pedig bevették a szájukba s metszőfogukkal elharapták, aztán megnézték, hogy az így elharapott buzaszem eléggé lisztes-e. Még azt is meg tudták ilyenkor állapítani, hogy milyen lesz majd az őrletett liszt, milyen kenyeret lehet belőle sütni vagy az első lisztből jó rétest nyujtani. Így a falusi egyszerű emberek nem tudták, hogy mi az a sikerjartalom, de tapasztalat szerint ismerték a liszt minőségét ha nem is ugy, mint ahogyan a molnárok.

Hajdanában ugy emlegették, hogy a falusi embereknek legszebb munkájuk az aratás. Erről Bözse néni így beszélt annak idején.

" Hát igaz, hogy az aratás mög a masinálás nagyon szép munka vót. De aszt is e köll mondani, hogy embört-asszony kénzó, igön nehéz munka vót. Főleg annak, akinek magának köllött aratni, mög ha a szükség ugy hozta, részes aratás is vádóni."

Mivel nagy volt a család, legalább tiz holdat le kellett aratni. Ez pedig eltartott 10-12 napig. Mert sietni kellett, nehogy elkezdjen peregni a mag és ami kicsi termett, az is prédára menjen. Már előző este megcsinálták a kévekötő kötelet, " aszt veradatkor a fejemre töttem, az uram a hátára vötte, a fijam , allig müt 10 esztendős, még le se szát az oskolából, hozta a fekete csöcsös körsöt teli vízzel, osztán möntünk a Liktóhoz, vagy a Bómérba, a hun a vetésök vótak. "

" Amikor ekeztük az aratást, elütte az uram leemete a szómakalaptyát - nyáron aszt hordozott - s aszt monta: uram Jézus segéccs mög benünket. Enélkül nem kezdődhetött mög az aratás.

Akkor még csak jó vót, ha elütte nem vót vihar, ami összekuszáta

a gabonát, de ha vót, akkor bizan keserveskinszenvedés vót az aratás. Mikor sötétödéskor hazamöntünk, akkor kellött még ellátni az állatokat, mögfőzni a ~~bab~~acsarát, mög még mosni is. Alig hogy elaluttunk, má is fő köllött keni, osztán egész nap huzni az igát.

Szögény fijam egész nap horta össze a kévéket, de ~~le~~ejinte még nem tudott képezni. Tízta egy seb vót a lába, mer' összeszurkátá a ~~kar~~zó. "

Mikor vég lett az aratásnak, megcsinálták a " szűtűt," s igyekeztek minél előbb hazahordani és kazalba rakni a gabonát. Sokszor volt, hogy elfogyott az előző évi gabona, ~~ak~~enyér meg kellett. Ilyenkor nyomtattak annyit, hogy masinálásig elég volt. A kinyomtatott gabonát úgy rostálták ki, mert szelelő^rosta még kevés helyen volt.

" Innep vót, amikor az uram a móríci vizesmlomból hazahozta az új gabonábu ^őlletett lisztet s abbú sütöttem könyeret és langast. Az eső stítéskor az új lisztbü való könyeret mindég az uram vágta mög először, mégpedig feláva, - minnyájunknak fő köllött áni -, asztán monta, hogy uram Jézus segéccs mög, mer' az új könyeret Isten ajándékának tartottunk, nem is lehetett kidobni egy kis darabot se, hiszen aszt tanutuk az oskolába, hogy orcad verejtekéve' keresd mög a minönnapi könyeret. Ez igaz is vót, mer' sokszor kivert bennünket a viz, amég az gabona a pallásra nem kerüt. "

Elmondta, hogy miképpen verték el a rozst, hogy legyen elegendő zsupp, mellyel megigazgata^ták a ház, az istálló, meg a pajta tetejét, amelyik zsuppall volt fedve. Az ő kislány korában még nem masináltak tüzes géppel, hanem járgánnyal. Járgány több is volt a faluban, akik gabonáért engedték, hogy járgánnyal csépelhessenek. Ezeket a járgányokat aztán később ^atlakaitották olajütővé, ahol a tökmagot, meg a repcema^got ütötték ki^lalajjá. Ezért is volt a ^{faluban} családban több olyan család, akiket úgy neveztek, hogy olajos Kajkos Ferkó, olajos Horváth József, olajos Zsobrák József.

Bözse néni azt is elmondta, hogyha valaki beteg volt, nem került orvosra, meg patikára. Tudott ő orvosságot sok betegségre, amit még az anyjától tanult meg. Sokszor emlegette, hogy füben-fában orvosság van,

csak tudni kell, hogy melyikben miféle. Így amikor már virágzott hársfa, szedték annak a virágából s azt megszáritották és egy " dacsóban " fel volt kasztva a mestergerendára. Ha valakire " rágyútt a kehülés, abba főztek s töttek bele egy kis lépésmezet, az asztán elvágta a kehülést." Sok háznál tartottak méheket, de nem kaptárakban, hanem zsuppból font kasokban. Amikor a méhek telehordták a kast mézzel, akkor a méheket le- " fujtották " és a lépésmezet kiszedték s úgy ették meg. Kenyérsütés- kor a vakarékból süttött kis " pompost " megmézezték s azt adták a gyermekeknek.

Ha valakinek a háta fájt vagy a lába, nem került arra, hogy " fürdőbe " mehessen. Erre csak a Zsebi Sándor meg a Simon Ferkó feleségének jutott, akik " jó pógárok " voltak. Ha valakinek fájt a lába, azt mondták, hogy reumás, vágtak egy nyaláb csalánt, azzal jól megveregették. Igaz, hogy jól fel is csipte, fel is " hólagosodott ", de azután jól kipirosodott a helye, majd amikor a " viszkedés " meg a pirosság elmúlt, valahogyan megkönnyebbedett a lábfájás, mert a csalánban is van orvosság. De nem abban az aprólevelű " hederincs " csallánban, hanem abban, amit szoktak szedni, apróra megvágni, kis korpával összekeverni és a récéknek adni, hogy hadd " nyőjjenek tüle. "

Nyáron, amikor már virágzott a pipitér - a kamilla -, azt is szedték, azt is megszáritották és azt főzték meg, mert az is jó volt, " kehülés " ellen. De ha kisebesedett az ember lába, azzal szokták mosogatni, mert igen jót tett.

A nyár is lassan elmúlt és jött az ősz. Egyik nap múlt a másik után, csak a sok munka nem fogyott. Amikor már lehetett, meg kellett kezdeni a krumpli szedését. Igen nehéz volt ez a munka. Egész nap vágni kapával a kemény földet, hajladozni és összeszedni a krumplit. Hetekig tartott ez a munka. Mielőtt letakarták volna, meg kellett válogatni. Külön az enivalót, a vetni valót, külön az aprót meg a vágottat, melyet a jószág evett meg.

Aztán kezdődött a kukorica szedése, annak hazahordása és a fosztása. De nyakukon volt a szüret is. Amikor bejött a " noha " , akkor el-

adták a segesdi szőlőket és otthona kert végében vagy a kutasi " högyön " ültettek szőlőt, mégpedig nohát, elvirát. Ezzel nem volt annyi munka, nem kellett annyiszor permetezni. Csakhogy sem a szőlője, sem a bora meg sem közelítette a " régi jó hazai féle szőlőt ". Ennek az ujnak a szüretje volt a nehéz, mertha egy kicsit meglepte a dér, mindjárt lepotyogott és a földről kellett szemenként felszedegetni. Hozzászoktak a vörösborhoz, a noha meg csak fehér volt. Ekkor ültettek otellót, annak erősen vörös volt a leve. Ezzel festették meg a nohát. De sokan voltak, akik leszedték a bodzafa megérett termését s azzal festették meg a bort.

Bözse néni még azt is elmondta, hogy a bodza - bozdának emlegette - virágát is virágzaskor leszedték, azt is megszáritották és ha nagy volt a megfázás, annak a leve is igen jó volt " kehölés " ellen.

Osszel, amikor a sarjut lekaszálták, megszáritották s hazahordták, sok aprója, " murvája " lepotyogott a kocsi alá. Ezt összegyűjtötték és zsákokba rakták. Ha valaki beteg lett és szerették volna, hogy megizzadjon, nagy " kotlában " vizet forraltak, abba tettek a " széna murvából ". Amikor már ez a viz egy kicsit meghült, " a beteget abba fürösztötték " meg. Ki is verte alaposan a viz, így hamarabb elmúlt a betegség, " hacsak halának nem vált az illető. " Mert abban az időben elég sokan haltak meg gyermekkorban " torokgyíkban, számárkehölésben. " Az öregebbek meg " hep-tikában " , akiknek a tüdejükkal volt baj. Voltak olyanok, akik csak " sinlődtek, sinlődtek, még eccörcsak mögszólt a harang csöndésésre. " Mondták is, hogy nek is vége, ez is " edobta a kalánt. " Csak a temetőt, a fejfákat kellett megnézni. Még ki nem dőltek, lehetett látni, hogy nagyon sokan fiatalon meghaltak.

A jó módu " pógárok csinyátattak is márványkü fejfát, a sirt vas-kerétéssel vötették körül. " Így büszkélkedett némelyik, mutatta, hogy ő milyen " töhetős pógárembör. "

Nagy esemény volt mindenkor a kukoricafosztás, mely bizony este 11 óráig is eltartott. Ha ilyenkor valaki, valamelyik leány olyan kukoricacsövet talált, amelyik összenőtt, azt ijedten eldobta nagyot sikítva. Mert attól tartottak, ha férjhez megy, akkor ikrei születnek. Az

ikreket pedig valahogyan " isten csapásának " tartották.

Ha pedig üszkös kukoricafejet találtak, akkor nagy nevetgélés közben egymást alaposan " bekormozták. "

Esemény volt évente a káposztaszélesztés és a " káposztaszélesztés. " Mert a leszelt káposztát legtöbbször a káposztáshordóban úgy " gázolták el. " Ennek is megvolt a maga szertartása. Amió^h napközben leszelték a káposztát, - szomszédok, rokonok is segítettek - este történt az elgázolása.

Ha máskor nem is történt meg, ilyenkor nagyon alaposan megmosta a " káposztaszélesztő " a lábát. Természetesen előtte már alaposan kimosták a káposztáshordót is.

A káposztaszélesztés előtt a gázoló tiszta, lehetőleg új, fehér gatyát vett fel, melynek szárát a bokájánál szorosán bekötötték. Új, tiszta inget is vett magára az illető. Nagyon érdekes volt, hogy tiszta " szakasztóruhával " a gázoló fejét is bekötötték, nehogy véletlenül is hajszál " pottyanjon " a káposztába. A káposztát beletették a hordóba, majd sót hintettek rá. De azt is mondták, hogy akkor legjobb a " gázolt " káposzta, ha tesznek bele babérlevelet, szemes borsot és csöves piros paprikát. De a töltött káposzta is akkor a legjobb, ha az egész káposztafejet is a hordóban savanyították. Ahogyan hallottam annak idején, a káposztát " kezelni " kellett a hordóban. Mert mikor tele gázolták a hordót káposztával, rátették a deszká^kat, a " körösztífát " és arra a nagy " termésküjet " nyomatékknak. Aztán egy nagy abrosszal letakarták. Egy hét múlva ^elvették a követ, a deszkákat és azokat tiszta vízzel lemosták. A káposzta levet is eresztett, kissé meg is " hernyásodott ", behártyásodott. Az volt a tapasztalat, hogy szerették is nagyon a " savanyó káposztát " főzve husosan, azonkívül " pörköelve ", kissé megsütve, néha egy kis szalonnát is " pörnyszítotték rá ", megsütötték a szalonnát, De nyersen egy-két szem " pörce ", töpörtyüvel is szívesen fogyasztották.

Érdekes szokás alakult ki Kisbajomban Mindenszentekkel kapcsolatban a század elején. A reformátusoknál nem volt szokásban a sirokon való gyertyagyújtás, azonban Mindenszentekkor nagyon sok református is kiment este a temetőbe, akkor halottas énekeket énekeltek. Ezt ugyan a re-

formátus lelkész nem vette jó néven, összeegyeztethetetlennek tartotta a ref.hittételekkel, ez ellen többször szót is emelt, prédikált is, azonban ennek nem lett eredménye s még a két világháború alatti időben is " divott " ez a szokás.

Annak idején a " lekötés ", a jószágok kihajtásának befejezése után került sor a pásztorok teljes bérének, " gabonajárandóságuknak " összeszedésére. Ezt annak idején fölöntővel mérték, egy " fölöntő " mintegy 16 liter gabona volt. Hogy " pupozva vagy lecsapva " adták-e a pásztoroknak, az attól függött, hogy mikor történt meg annak idején a " fogadása. "

A papnak meg a tanítónak advent első vasárnapjára kellett meg - vinni a " párbért ", a " lukmát ", melyet az iskola padlásán szoktak összeszedni s aztán kimérni a pap, tanító és a harangozó járandóságát.

Talán egyetlen hónap sem volt olyan bővelkedő népszokásokban, mint éppen a december.

Annak idején még nem volt szokásban a mikulási ajándékozás. Valójában december 13-hoz, Luca naphoz fűződnek szokások és babonák. Ugyanis Luca napkor a gyermekek - fiúk - hónuk alá vettek egy darab fát, aztán az ismerősökhöz, rokonokhoz mentek " kotyuni. " Amikor be mentek egy házhoz, megkérdezték, hogy szabad-e kotyolni. Természetesen az volt a válasz, hogy szabad. Ekkor letették a fadarabot a földre, arra ráültek és elkezdtek mondani, hogy : " Kity, koty, kettő, galagonya kettő, neköm is van kettő. Annyi tiktyuk lögyön, mint égön a csillag, annyi disznó rőföggjön az ólukban, mind a kanász elütti foka, annyi tehén böggjön az istállójokban, mind a csardás elütti mennyi tehén van, annyi ló nyerétsön az istállóban, mind a csikós elütti mennyi ló van. Kity, koty, kettő, galagonya kettő, neköm is van kettő. "

Ilyenkor a kotyolók almát vagy néhány fillért kaptak, azzal tovább mentek.

Luca napkor nem volt szabad varrni, mert azt tartották, hogy akkor bevarrják a " tikok fenekét " és azok nem tojnak.

Kisbajomban nem volt szokásban Luca szék faragása. De rossz lá-

basba Luca napkor vetettek buzát, másikba kukoricát, azt öntözték, hogy az kikeljen és majd a két " innep " - karácsony és ujér - között megvizsgálják, hogyan kel ki, milyen temetése lehet számítani a jövő esztendőben.

Ezenkívül Lucanaptól kezdve naponta feljegyezték a kalendáriumba hogy karácsonyig naponta milyen volt az idő, mert ebből következtek, hogy a következő év egyes hónapjaiban milyen lesz az időjárás.

Igy érkezett el karácsony estéja. Ezen az estén sötétedés után a fiatalemberek cengőkkel, kolompokkal indultak el a falu egyik végéből a másik felé, de a pásztorok is ostorukkal " durgattak ", a vadászok a levegőbe " lüdztek ", szóval nagy " csetepatét " csináltak.

Amikor elcsendesedett a falu, azután volt a vacsora. Ilyenkor süttöttek tüköt, mert azt tartották, hogy aki karácsony estéjén sült tüköt eszik, azok a következő évben nem lesznek torokfájósak.

Karácsony este a lószerszámot is letették a földre, nem maradhatott szögére akasztva se ~~sem~~féle bőr, még a bőrtarisznya sem, mert ha ott maradt, akkor a jószág megdöglött és a " bőre került a szögére." De kötöttek egy csomóba szénát is, amit ugyancsak az asztal alá tettek és másnaptól kezdve ebből a szénából mindennap adtak néhány marékkal a jószágoknak, mert ez megóvta őket a betegségektől.

A század elején kezdtek karácsonyfát állítani. De sok helyen egy kis fenyőágacskát, és arra durgott kukoricából készítették füzért és ezzel diszítették. De diót " bearanyozak vagy beezüstöztek ", egy kis fát dugtak bele, arra cérnát kötöttek s ugy akasztották fel a karácsonyfára. Szaloncukorra nem került, de " selömpapirba " tettek fél-fél kocakukrot s azt tették fel. De kötöttek fel kisebb almákat is. A két világháboru között már tettek fel csillagszórót is, melynek meggyujtásakor nagyon örültek a gyermekek.

Még azt is megtették, hogy néhány karácsonyi éneket énekeltek, a " nagybibliából " felolvasták Jézus születésére vonatkozó részt, imádkoztak a Szkszay féle nagy imádságoskönyvből, majd lefeküdtek.

Igyekeztek kipihenni magukat.

Igen nagy hagyománya volt karácsony másnapján s az utána következő napon az Istvánok és a Jánosok köszöntésének. Ehez hasonló csak a Sándorok és a Józsefek alkalmával történt. Ilyenkorra már igyekeztek kifőzni a pálinkát, mert a köszöntőket azzal illett fogadni. De azon családoknál, ahol István vagy János nevű volt, törekedtek, hogy ekkorra már lehessen disznót is ölni. Így aztán volt kolbász, szalonna is, amire jobban lehetett inni. Sok háznál még nótáztak is. Azt tartották hogy annál a családnál volt igazi István és János nap, ahol még "dánótak" is, mert ott nem sajnálták sem az ételt, sem az italt.

De még visszavolt az "aprószentökölés," december 28-án. Főleg a legények, de a fiatalabb házas emberek is már előtte való nap vékony fűzfából "megfonták a korbácsot, a sibárt." Volt olyan aki nyolc, de olyan is, aki 12 águ korbácsot tudott fenni, 12 szál vesszőből fonta meg. "

Igy ezen a napon már reggel korán elindultak "aprószentökölni." Elsősorban a lányos házakat keresték fel, hogy "megkorbácsolják, megsibározzák" a lányt, annak anyját, de még apját is. Ahová bementek, ott előhúzták a nagykabátból a korbácsot s mondták is az ördög, meg a betegséget üző szöveget, mikor is ~~megkorbácsolták~~ megcsapkodták a lányt: "Egészséges légy, keléses négy, beteg ne légy, jó légy, szófogadó légy. Havizért küdenek, borért menj; ha borért küdenek, vizért menj!"

Ha a háznál lévő vót korbácsolták meg, annak azt is elmondták: "Ipad, napad szeressed, soha őket mög ne vessed!"

Az aprószentökölőket meg szokták kínálni ugyancsak enni és innivalóval. Néha a legényeken ez kissé meg is látszott, hiszen sok helyen ittatták őket. Aztán ha egy egy ilyen korbácsoló csoport az utcán összehatalálkozott, bizony egymást is alaposan elpáholták.

Itt volt még az eszendő utolsó napja, a Szilveszter. Ilyenkor este felé időben ellátták a jószágokat, hogy el tudjanak menni az estéli "hálaadásra." Ilyenkor a pap egy kis számadást is mondott, hogy hányan születtek, hányan esküdtek, hányan haltak meg. Ekkor sokan elmentek a templomba öregek és fiatalok, férfiak és nők egyaránt.

Ahogy Bözse néni elmondta, ha együtt volt a család, akkor Szilveszterkor sütöttek " tollas " pogácsát. Ez abból állt, hogy mindenki megfigyelte és megjegyezte, hogy a tepsiba hová teszik az ő pogácsáját. Mindegyikbe beledugtak egy kis tollacskát és a tepsit úgy tették be a sütőbe. Mikorra gondolták, hogy a pogácsa már megsült, akkor kivették és megnézték, hogy kinek a pogácsájába szurt toll pörköldött meg vagy égett el. Ha valakié megpörköldött, az bizonyosan beteg lesz majd a következő esztendőben. Ha meg elégett, azt tartották, hogy az illetőt nagy baj éri, talán még meg is hal. Így többen el is keseredtek, azokat aztán vigasztalták, hogy nem is igaz, de azok, akiké nem pörköldött meg, azok bizony nagyon hittek ebben a babonában.

Főleg az asszonyok hittek benne, de a férfiak már akkor is " boloncságnak ", babonának tartották s nagyokat nevettek az ilyesmin.

Ma már - szerencse - mind kevesebben és kevesebben vannak olyanok, akik hisznek a babonában. De a megfigyeléseken alapuló gyógynövények használata, most már tudományosan is bebizonyítva, új reneszánszát éli.

Igy éltek annak idején az emberek Kisbajomban, amikor még nem volt sem kövesutja, sem villanya. Nem volt rádió, televízió. Legfeljebb némelyik gazdagabb családnál " tócsérös danológép ", a felhuzós garamafon. Az esték beszélgetéssel, sokszor meséléssel telt el. Kár, hogy sokat nem jegyeztek le annak idején. Így az emlékezés a késői krónikások által történik, akik annak idején hallhatták olyanoktól Kisbajomban, mint idős Csitár Mihályné, Biró Istvánné, az ugyancsak öreg Bojtor Kata néni, György János bácsi, meg a szódás Bodrogi bácsi.

Talán lesz olyan, aki szívesen elolvassa ezen kis irást, mint ahogyan jómagam annak idején meghallgattam s akkor rövid feljegyzéseim alapján most lejegyeztem.

Pécs, 1983 február-március

Kiss József

Kiss József

ny.ált.isk.igazgató.

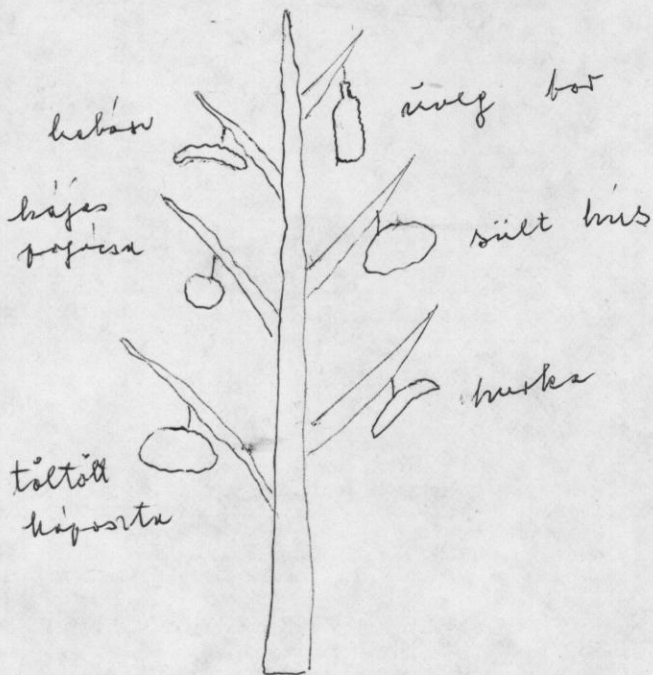
P é c s .

Szamuely Tibor u. 1/B. I.6.

7633

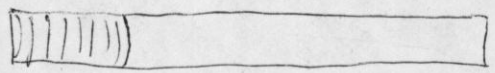
Mysisofa

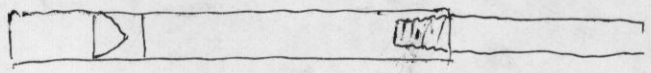
UVA-1637/83
KAPITEL 20000
KAPITEL 20000

RIPPL-DONA
01-83
KAPITEL 20000

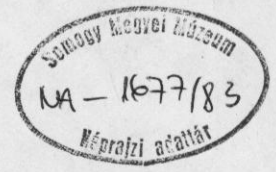
Keppöggető

síp

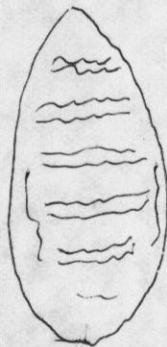
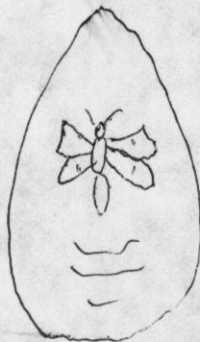
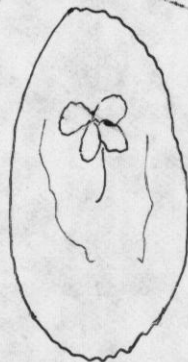
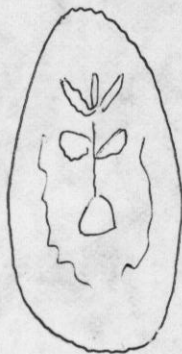
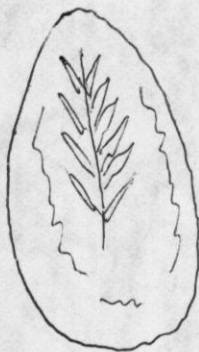
Íróbirta
(kürt)

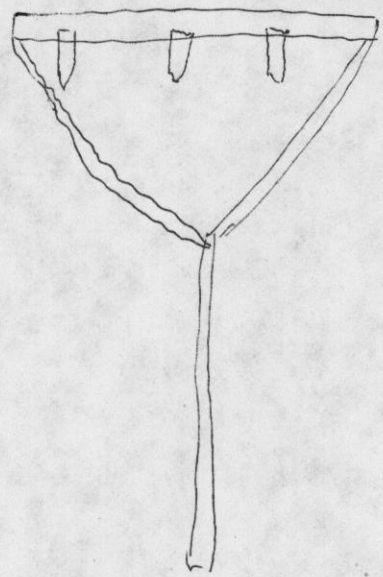
Húsvet tréfások

Somogy Megyei Múzeum
NA-1677/83
Néprajzi osztály

EVJÁRÓNAI MÚZEUM
KAPOSVÁR

Kassatikassói gerelybze

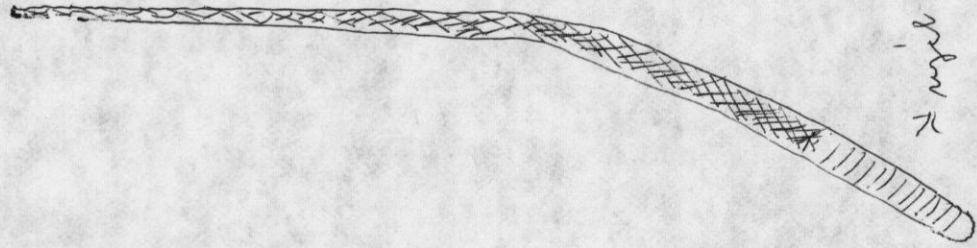

BUDAPESTI MŰSZAKI
 EGYETEM
 64-83
 KÖNYVTÁR

Somogy Megyei Múzeum
 NA-1677/83
 Néprajzi osztály

Apprentisi korbács
(rőbör)

menőbil
fűt rőm

menőbil

Somogy Megyei Múzeum
MA-1677/83
Műrajzi adomány

RIPPLE-RONAI MÚZEUM
64-83
KADOSVÁR

BONTÓ SZÉK

